

Interakcja ustna

– poważne wyzwanie: wykorzystajmy symulatory!

Przemysław Wolski

Niniejszy tekst jest rodzajem relacji z tzw. badań w działaniu. Dotyczy sposobów rozwiązywania problemu zaobserwowanego w praktyce dydaktycznej oraz podczas kierowania praktykami pedagogicznymi przyszłych nauczycieli języka niemieckiego. Wiemy, że za osoby znające język obcy uważa się takie, które potrafią w nim rozmawiać, a nie tylko wypełniać luki w testach. Obserwacje z praktyk hospitacyjnych pokazują, że w nauczaniu szkolnym interakcja zajmuje w praktyce znikomą część lekcji, a tradycyjne techniki pracy samodzielnej tylko w ograniczonym stopniu mogą wspierać interakcję. Przedstawione sposoby polegają na wykorzystaniu technologii cyfrowych do samodzielnego treningu interakcji.

Działania interakcyjne

Interakcja ustna jest rodzajem działania językowego, w którym użytkownik języka (albo osoba ucząca się) bierze udział w bezpośrednim dialogu, twarzą w twarz z rozmówcą. *W działaniach interakcyjnych użytkownik języka występuje na zmianę jako rozmawiający z jednym lub kilkoma rozmówcami i jako słuchacz, tworząc w ten sposób wspólnie rozmowę, czyli negocjując znaczenia zgodnie z określonymi strategiami współpracy.* (Coste i in. 2001:73).

Jeżeli przyjrzymy się tekstom powstającym w wyniku interakcji, zauważymy, że składają się one z wypowiedzi tworzonych i odbieranych na przemian przez każdą ze stron. Tak więc, aby możliwa była interakcja, czyli wspólne tworzenie rozmowy, konieczne są określone zasady współpracy, wybiegające daleko poza znajomość słownictwa czy struktur gramatycznych.

Jeśli uwzględnimy to, co wiemy o interakcji dzięki badaniom psycholingwistycznym i neurolingwistycznym, jasne będzie, że rozmawiamy nie ustami i uszami, ale mózgami. Nasze rozmowy, także w językach obcych, są możliwe m.in. dzięki współistnieniu czterech rodzajów procesów odbywających się

jednocześnie w mózgu, z których odnosimy ogromne korzyści, nie zdając sobie często sprawy z ich funkcjonowania.

Są to procesy recepcji polegające na organizowaniu rozumienia wypowiedzi w dwóch kierunkach – *od góry do dołu*, czyli od wiedzy o świecie, rytuałach rozmowy itp. do rozumienia wypowiedzi, oraz *od dołu do góry*, czyli od dekodowania fonologicznego (rozpoznawania głosek) i gramatycznego do rozumienia zdań i tekstów.

Dochodzą do tego działania mózgu w zakresie formułowania wypowiedzi: błyskawicznie przechodzi on od niewerbalnego konceptu wypowiedzi (chęci wyrażenia czegoś), poprzez jej plan, kodowanie gramatyczne, fonologiczne, plan fonetyczny, czyli tzw. mowę wewnętrzną, aż do artykulacji. Wszystko to odbywa się w ułamku sekundy. Kiedy nasz rozmówca słyszy skierowaną do niego wypowiedź, nasz mózg zajmuje się już następną.

Jednak jest to za mało, aby doszło do rozmowy. Mózg korzysta również z tzw. strategii współpracy, planów zakodowanych w umyśle, o których sami właściwie często nie wiemy, korzystamy z nich jednak. Dzięki nim jesteśmy w stanie zabierać głos tak,

by nie zniechęcać rozmówcy, prowokować jego wypowiedzi, powodować, że rozmowa ma pewien konkretny temat, że powstają w niej rozwiązania mniejszych lub większych problemów, że dochodzimy do wspólnych wniosków, kłócimy się i godzimy, zdobywamy informacje itd.

Interakcja ustna na lekcjach w szkole

Praktyka wskazuje, że umiejętność rozmowy w języku obcym stanowi w potocznym rozumieniu najważniejszy wyznacznik sukcesu w nauce języka obcego. Ci, którzy posiadli tę umiejętność, postrzegają siebie zazwyczaj jako osoby znające język obcy, nawet jeżeli ich kompetencja lingwistyczna jest daleka od doskonałości. I odwrotnie, brak sukcesu w próbach porozumienia się *face-to-face* prowadzi często do zniechęcenia, zaniechania wysiłków i zaniku motywacji. Nauczyciele języków obcych, w tym niemieckiego, wiedzą to doskonale. Wiedzą jednak również, że klasa szkolna nie jest idealnym miejscem do rozwijania sprawności mówienia, a zwłaszcza interakcji. Prowadzone przeze mnie od ponad 15 lat analizy arkuszy obserwacji lekcji prowadzonych przez doświadczonych nauczycieli języka niemieckiego wskazują na następujący fakt: na zwykłych lekcjach języka niemieckiego w szkołach podstawowych, gimnazjach i szkołach ponadgimnazjalnych interakcja ustna zajmuje niezwykle skromne miejsce, daleko za czytaniem, pisanem, rozwiązywaniem testów itp.

Z drugiej strony interakcja ustna podlega ewaluacji, także formalnej. Na przykład ustny egzamin maturalny z języka niemieckiego zawiera takie elementy, jak: rozmowa wstępna, rozmowa z odgrywaniem roli, opis ilustracji i odpowiedzi na trzy pytania, wypowiedź na podstawie materiału stymulującego i odpowiedzi na dwa pytania. Wszystkie te zadania są oparte na interakcji ustnej.

Aby ułatwić uczniom samodzielną pracę nad rozwojem tej umiejętności, nauczyciele często proponują tzw. techniki uczenia się. Uczeń może np. mówić w języku obcym *do kolegów, rodziców, wymyślonej osoby, do znajomych z zagranicy przez Skype'a. Albo... do lustra* (Paplińska 2012:112). My jednak spróbujemy zaprząć do treningu interakcji ustnej znane już narzędzia technologii informacyjnych, a także stworzyć z powszechnie stosowanych sposobów zupełnie nowe narzędzie.

Sposób pierwszy: chatbot

Większość procesów prowadzących do wypowiedzi ustnej przebiega jeszcze przed artykulacją gotowej wypowiedzi

i opiera się na tzw. mowie wewnętrznej. Korzystając z tej cechy języka mówionego, możemy wykorzystać proste narzędzie dostępne poprzez stronę internetową, tzw. *chatbot*. Jest to prosty program komputerowy do prowadzenia konwersacji pisemnej. Wychodzimy z założenia, że wypowiedzi formułowane właśnie w mowie wewnętrznej mogą być wykorzystane w innej sytuacji w komunikacji ustnej. Poza tym potraktujemy trening z *chatbotem* jako wstęp do wykorzystania innych narzędzi, kiedy to rzeczywiście dojdzie do interakcji ustnej. Podczas rozmowy z *chatbotem* za pomocą mechanizmu przypominającego czat internetowy można odnieść wrażenie, że rozmawia się z inteligentnym rozmówcą. Jeżeli rozmowa przebiega w języku niemieckim, będzie to niewątpliwie sposób na pozbawienie elementu stresu przygotowanie się do rzeczywistej rozmowy.

Nawet niezbyt zaawansowanym informatycznie nauczycielom języka niemieckiego można polecić serwis [Chatbot4u](#). Daje on możliwość odpowiedniego zaprogramowania *chatbota* w sposób, który zachęci do rozmów z nim w języku niemieckim (oraz w każdym innym). Jeżeli umieścimy w bazie wiedzy *chatbota* zwroty z podręcznika dla danej klasy, rozmowa przyczyni się do zwiększenia kompetencji leksykalnej uczniów w zakresach uważanych przez nas za ważne.

Programowanie *chatbotów*, które będą prowadziły rozmowy na przewidziane przez nas tematy, jest niezwykle proste. Po założeniu konta w serwisie klikamy na przycisk *Create a chatbot* i wypełniamy tabelkę, dzięki której system będzie prowadził konwersację. Do lewej rubryki *If the user types* wpisujemy wyrazy, na które *chatbot* będzie reagował określonymi wypowiedziami. Do prawej rubryki *The chatbot responds with* wpisujemy zdania, którymi *chatbot* będzie reagował na wypowiedzi użytkowników. Po wypełnieniu tabelki zapisujemy wyniki pracy, a link do *chatbota* przekazujemy uczniom. Zawsze będziemy mieli możliwość uzupełniania bazy wiedzy oraz przygotowywania nowych *chatbotów* zdolnych do rozmowy na dowolne tematy. Poniżej fragment przykładowej bazy wiedzy.

Zadanie może polegać na uzyskaniu od *chatbota* określonych informacji. Możemy pracę z *chatbotem* uznać za technikę uczenia się równoprawną ze wspomnianymi wcześniej technikami tradycyjnymi.

Ilustracja 1

Sposób drugi: rozpoznawanie mowy

Drugi sposób polega na wykorzystaniu mechanizmu rozpoznawania mowy dostępnego m.in. we wszystkich urządzeniach przenośnych (smartfonach, tabletach itp.) z systemem Android. W zakresie języka niemieckiego mechanizm ten umożliwia rozpoznawanie całych zdań w taki sposób, że np. w zdaniu składającym się z dziesięciu wyrazów 5 do 9 z nich zostanie rozpoznanych idealnie. Technika ta nie pozwoli na doskonalenie konwersacji jako takiej, przyczyni się jednak do rozwoju składowej tej umiejętności, czyli poprawnej wymowy i intonacji. Zadanie może polegać na czytaniu na głos zdań lub też na ich spontanicznym wypowiedzianiu i porównywaniu z tym, co ukaże się w okienku (co zrozumiał system).

Aby wykonać zadanie, należy w ustawieniach urządzenia przełączyć język na niemiecki, uruchomić dowolną aplikację wykorzystującą system rozpoznawania mowy (np. Google, Wikipedia itp.) i nacisnąć na symbol mikrofonu. Następnie wypowiadamy zdanie po niemiecku i porównujemy je z tym, które rozpoznał system. Czynność powtarzamy tak długo, aż urządzenie poprawnie zrozumie naszą wypowiedź.

Można oczywiście używać poleceń ustnych również do sterowania urządzeniem (także po przestawieniu języka na niemiecki), jednak czynność ta nie będzie miała większego wpływu na rozwój słownictwa podstawowego (ze względu na specyficzne zwroty nieużywane w codziennej komunikacji).

Sposób trzeci: wirtualny symulator interakcji

Razem z firmą [Stanusch Technologies](#) opracowałem prototyp aplikacji działającej pod kontrolą systemu Android, która umożliwia swobodną, ustną rozmowę w języku niemieckim (w przyszłości w innych językach) z własnym smartfonem lub tabletem. Symulator składa się z trzech systemów, które są stosowane dość powszechnie, ale osobno. Łączy on działanie systemu rozpoznawania mowy, syntezy mowy używanej w programach do czytania tekstów na głos (np. [Balabolka](#)) oraz omawianych już wcześniej *chatbotów*. Obecnie (październik 2013) trwają prace nad wdrożeniem prototypu i opracowaniem innych wersji językowych. Ze względu na zastosowanie profesjonalnych technologii syntezy i rozpoznawania mowy, a także dużo bogatszych i stale uzupełnianych baz wiedzy, program sprawdził się nawet w rozmowach z rodowitymi użytkownikami języka. Odbyły się także testy z osobami uczącymi się języka niemieckiego na różnym poziomie zaawansowania i w różnym wieku. Podczas prób zauważyłem dwa podstawowe podejścia do

pracy z symulatorem: użytkownicy starają się szybko wykonać zadanie komunikacyjne i zakończyć pracę albo zaczynają traktować zadanie jako zabawę i robią sobie żarty z *chatbota*. Program jest podobny do internetowego komunikatora ustnego, z tym że partnerem w rozmowie jest wirtualny rozmówca.

Szczególnie pożyteczne może być wykorzystanie programu w następujących sytuacjach:

- nauczanie języka obcego w kształceniu zawodowym (używanie wyrażen fachowych w stosunkowo prostych kontekstach);
- nauczanie języka niemieckiego w gimnazjum i klasach IV-VI szkół podstawowych;
- przygotowanie do ustnej części egzaminu maturalnego.

Wydaje się, że podstawowym wyzwaniem przy doskonaleniu symulatora będzie tworzenie baz wiedzy odpowiadających programom nauczania dla poszczególnych etapów edukacyjnych i klas. Przygotowanie *chatbota* działającego w symulatorze jest oczywiście dużo bardziej skomplikowane niż prezentowana wcześniej praca w serwisie [Chatbot4u](#). Jeżeli chcemy, żeby symulacja dawała złudzenie prawdziwej rozmowy, musimy zaplanować nie tylko proste wymiany wypowiedzi według schematu bodziec – reakcja, ale przede wszystkim strukturę całej interakcji (tzw. prakseogram), możliwe i prawdopodobne wymiany informacji (*framing*), lukę informacyjną (różnicę w zasobie wiedzy *chatbota* i jego ludzkiego partnera rozmowy), strategię współpracy (np. jak *chatbot* ma animować rozmowę i reagować na nieprzewidziane sytuacje czy też niepoprawne wypowiedzi).

Nawiązując do umiejętności opisanych w ESOKJ, można założyć, że osoba korzystająca z symulatora będzie w stanie przeciwyczyć np. następujące umiejętności w zakresie konwersacji:

- przedstawianie się i używanie podstawowych wyrażen powitalnych i pożegnalnych;
- rozumienie wyrażen codziennego użytku dotyczących zaspokajania najprostszych konkretnych potrzeb;
- prowadzenie krótkich towarzyskich wymian zdań;
- owdpowiadanie na zaproszenia, propozycje, wyrażanie preferencji;
- branie udziału w krótkich rozmowach na tematy związane z własnymi zainteresowaniami;
- a nawet: włączanie się bez przygotowania do rozmów na znane sobie tematy (Coste i in. 2001:75).

Poniżej przedstawiam transkrypcję jednej z testowych rozmów z symulatorem.

Transkrypcja jednej z testowych rozmów z symulatorem

Rozmówca: R: Symulator: S:

S: Ich heiße Eva und wie heißt du?

R: Klaus.

S: Wie bitte?

R: Ich heiße Klaus.

S: Ich bin 25 Jahre alt. Wie alt bist du?

R: Ich bin 30 Jahre alt.

S: Entschuldigung, ich habe dich nicht verstanden.

R: Ich bin 30 Jahre alt.

S: Ach so. Ich bin deine Assistentin. Was bist du von Beruf?

R: Ich bin Lehrer von Beruf.

S: Entschuldigung, ich habe dich nicht verstanden.

R: Ich bin Lehrer.

S: Interessant. Wo wohnst du?

R: Ich wohne in Krakau.

S: Eine schöne Stadt. Was machst du in deiner Freizeit?

R: Ich führe meinen Hund aus.

S: Entschuldigung, ich verstehe nicht.

R: Ich führe meinen Hund aus.

S: Das ist ja schön. Wie ist deine Telefonnummer?

R: ...

S: Meine Telefonnummer ist 605 102 103. Und deine?

R: Meine Telefonnummer ist 606 209 005.

S: Wie ist deine E-Mail-Adresse?

R: ...

S: Wie bitte?

S: Vielleicht schreibe ich dir.

R: klaus.mueller at gmail.de

S: Danke. Bist du verheiratet?

R: ...

S: Wie bitte?

S: Ach so. Hast du Kinder?

R: ...

S: Wie bitte?

S: Schön. Was ist dein Sternzeichen?

R: Widder.

S: Wie mein Programmierer. Wann hast du Geburtstag?

R: ...

S: Ich bin am 15. Dezember 2012 programmiert worden. Und wann hast du Geburtstag?

R: Am ersten Mai.

S: Echt? Magst du Tiere?

R: Ja, sehr.

S: Ich mag Hunde sehr.

Hast du ein Haustier?

R: Ja.

S: Alles klar. Kannst du schwimmen?

R: Ja, ich kann schwimmen.

S: Ich auch. Wer ist dein Lieblingsschauspieler?

R: ...

S: Welcher Schauspieler gefällt dir am besten?

R: ...

S: Wirklich? Und wer ist deine Lieblingsschauspielerin?

R: ...

S: Entschuldigung, ich habe dich nicht verstanden.

S: Ach so. Wer ist dein Lieblingssportler?

R: ...

S: Ach so, du magst keinen Sport. Das gibt es auch.

S: Wo warst du letztens im Urlaub?

R: Norwegen.

S: Entschuldigung, ich habe dich nicht verstanden.

R: Norwegen.

S: So. Jetzt weiß ich alles. Bis dann. Tschüss.

Perspektywy

Opisany powyżej symulator (prototyp) zawiera już zaprogramowany *chatbot*, w związku z tym rozmowa z nim ograniczała się do odpowiedzi na proste pytania. Nie jest to oczywiście koniec możliwości tego typu programów. Nie muszą one zawsze opierać się na stałej bazie wiedzy złożonej ze słów kluczowych i przypisanych im komunikatów. W prosty sposób można zaprogramować pewne sposoby działania systemu, które sprawią, że rozmowa będzie miała charakter jeszcze bardziej realistyczny. Może to być np.:

- nieznaczną zmianą otrzymanej informacji i odesłanie jej z powrotem z komentarzem (*Ach, du wohnst in Krakau? Eine schöne Stadt!*);
- opowiadanie żartów i przytaczanie cytatów (*Kennt du den?*);
- przypomnianie początkowych wypowiedzi rozmówcy (*Du wohnst also in Krakau... Findest du die Stadt interessant?*);
- prowokowanie rozmówcy do zadawania pytań;
- zmiana tematu rozmowy, jeżeli rozmówca jest pasywny.

Tego typu programy będą dostępne już w roku 2014 i będą umożliwiały konwersacje na różne tematy i w różnych językach. Konieczne jest w tym miejscu jeszcze jedno wyjaśnienie.

Widać, że symulator naśladuje procesy produkcji i rozumienia mowy, ale oczywiście nie wszystkie. Idee i pomysły powstają przecież albo w umyśle ucznia korzystającego z symulatora, albo w umyśle nauczyciela, który programuje system. Tak więc to nie smartfon jest nauczycielem i z pewnością nigdy go nie zastąpi.

Bibliografia

- Paplińska, A. (2012) Dzień języków obcych – zabawa, nauka i motywacja do pracy. W: „Języki Obce w Szkole”, nr 3, 103-112.
- Rada Europy (2003) *Europejski system opisu kształcenia językowego: uczenie się, nauczanie, ocenianie*. Warszawa: CODN.
- Roche, J. (2008) *Fremdspracherwerb Fremdsprachendidaktik*. Tübingen: Francke.
- Rösler, D. (2007) *E-Learning Fremdsprachen – eine kritische Einführung*. Tübingen: Stauffenburg.

dr Przemysław Wolski

Pracuje w Centrum Kształcenia Nauczycieli Języków Obcych i Edukacji Europejskiej Uniwersytetu Warszawskiego. Autor podręczników i oprogramowania do nauki języków obcych. Współautor badań nad e-learningiem i autonomią w nauce języków obcych. Zajmuje się kształceniem i doskonaleniem zawodowym nauczycieli.